

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.10.94-105

УДК 72.01: 271.2-74

Ключнікова (Уракіна) А.М.,

anastasiaurakina@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8057-1310,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЗМІНА ФОРМ КУПОЛІВ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ КИЄВА ВІД ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО БАРОКО

Досліджується такий важливий елемент давньоруського і барокового храму як купол - символ небесного царства і божого сяйва, єднання людини з Богом. Саме тому розташуванню куполів в об'ємно-планувальній структурі і планувальній схемі храму надавалося таке важливе значення, так само як і кількості куполів. На основі аналізу трьох давньоруських періодів доведено, що попри певні модифікації і зміну пропорцій, обриси куполів залишались незмінними – яйцевидними або півциркульними, зміни стосувались лише кількості куполів.

Набагато помітнішою тенежа купола стає в часи бароко, коли на етапі раннього бароко форма купола ще знаходилась у стадії формування і зберігала зв'язок з Ренесансом, на етапі високого бароко спостерігається розквіт грушоподібних куполів з перехватом-«ковніром», а на пізньому етапі переході до класицизму на зміну грушовидним куполам з перехватом приходять півциркульні.

Ключові слова: православні церкви; куполи; зміна форм; Київ; Київська Русь; бароко.

Вступ.

В дослідженні була поставлена задача за допомогою методу системно-структурного аналізу, графо-аналітичного методу та методу порівняльного аналізу проаналізувати масштаб змін в формах куполів часів Київської Русі і бароко. Попри те, що ці обидва періоди в храмовій архітектурі Києва досліджувалися досить глибоко і з різних аспектів, застосування методу системно-структурного аналізу дозволило представити цілісний об'єкт – храм як сукупність певних показників: композиція, планування, морфологія форм. Це дозволяє порівнювати між собою показники одного рівня і отримувати результати.

Важливим елементом православного храму є купол. Загальновідомим є той факт, що яйцеподібні куполи церков Києва доби Київської Русі мають візантійське походження. Після хрещення Русі в Києві масово будуються церкви, проте більшість – з дерева, в тому числі домові церкви в приватних

садибах. Верхи таких церков також були дерев'яними, і в дерев'яному будівництві місцеві майстри демонстрували високу майстерність.

Кам'яних храмів було набагато менше і це були спонсоровані князями «знакові» храми. Саме в мурованих церквах і соборах влаштовували куполи яйцеподібної форми. Куполи у вигляді на півсфери або яйцеподібної форми символізували небесне царство, божественне світло і небесний звід, отже, саме така форма мала глибоке символічне сакральне значення. Куполи такого обрису надавали загальному силуету храму гармонічності і врівноваженості. Якщо проаналізувати роль куполів в композиції, то через центральний купол і головний вхід проходила головна вісь храму. Отже, купол був не тільки увінчуючим гарним елементом архітектурної будівлі, а символом єднання людини з Богом.

В дослідженні були опрацьовані джерела останніх років, серед них:

- публікація Ю. Асєєва [1];
- комплексні дослідження М. Орленка про давньоруські об'єкти Києва [2-11];
- дослідження Успенського собору О.Сіткарьової [16];
- реставраційна документація по Успенському собору Києво-Печерської Лаври [12-15].

Основна частина.

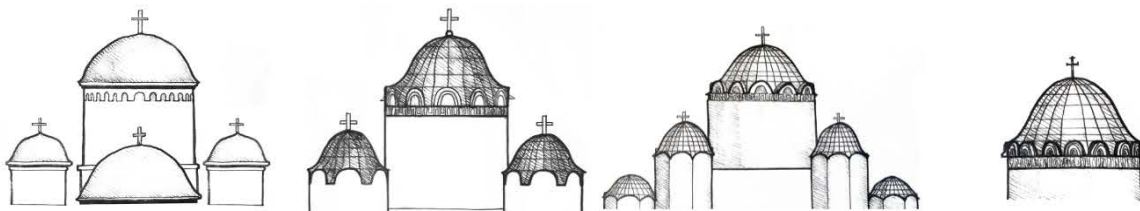
Певні висновки можна отримати, проаналізувавши кількість куполів в храмах часів Київської Русі (рис.1).

Першим репрезентативним, так би мовити, державним собором стала Десятинна церква, присвячена Божій Матері. Враховуючи основну роль храму для давньоруської держави, яка тільки-но прийняла християнство, він був не тільки масштабним, великим і пишно декорованим, а й багатокупольним. Точно невідомо, скільки куполів первісно мала Десятинна церква, існує кілька реконструкцій. Очевидним є

Лише той факт, що це був багатокупольний храм з одним масивним найвищим куполом і великою кількістю менших куполів, які ступінчасто піднімались до головного куполу.

Якщо говорити про первісну кількість куполів Десятинної церкви, то тут зазвичай орієнтуються на первісний варіант Софійського собору з тринадцятьма куполами – одним великим і дванадцятьма меншими. Згідно православної символіки кількість куполів в церкві була не випадковою і завжди мала певне сакральне значення: так, тринадцять куполів символізували Христа і апостолів, це символ церковної ієрархії. Якщо говорити про обриси і силует первісних куполів, то знов-таки в цьому орієнтуються на матеріали натурних обстежень, історичні описи і візантійські аналоги.

I-й період
II пол. X ст. - сер. XI ст.

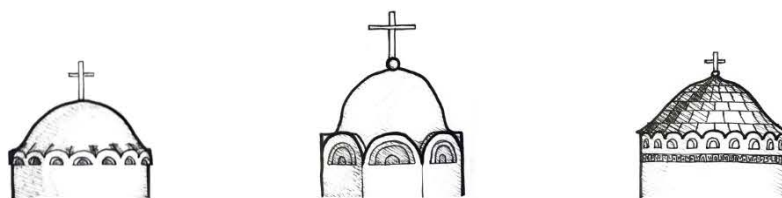
Десятинна церква
(989 - 996 рр.)

Ірининська церква
(1030 - 1037 рр.)

Софійський собор
(1037 - 1040 рр.)

Георгіївська церква
(1051 р.)

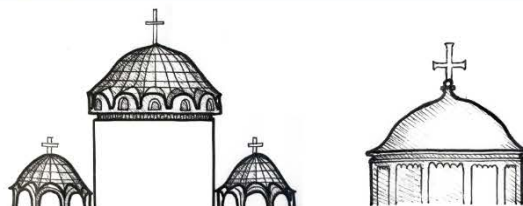
II-й період
II пол. XI ст. - 1130-ті роки

Михайлівський собор
Видуницького монастиря
(1070 - 1088 рр.)

Троїцька надбрамна церква
(1106 - 1108 рр.)

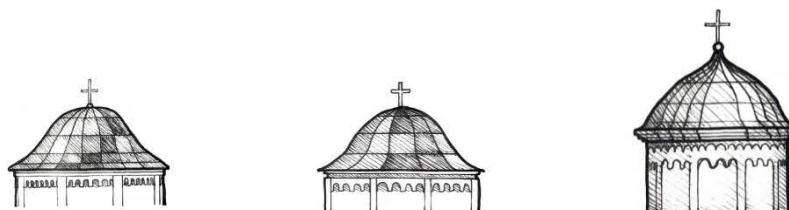
Михайлівський
Золотоверхий собор
(1108 - 1113 рр.)

Успенський собор Києво-
Печерської лаври
(1073 - 1078 рр.)

Кирилівська церква
(1139 р.)

III-й період
II пол. XII ст. - 1240 р.

Церква Богородиці Пирогощії
(1131 - 1132 рр.)

Василівська
(Трьохсвятительська церква)
(1183 р.)

Церква на Копиревому кінці
(II пол. XII ст.)

Аналіз куполів київських церков часів Київської Русі.
Схема А. Ключникової.

Рис. 1. Аналіз куполів трьох періодів Київської Русі

Згідно реконструкції, і центральний купол, і менші куполи мали яйцевидну форму, основна різниця між ними полягала в різному розмірі, висоті, однак всі куполи гармонійно співвідношувались між собою.

Однак якщо у випадку Софійського собору всі припущення щодо первісного вигляду є більш реальними, оскільки собор зберігся, то у випадку зруйнованих храмів такої конкретики значно менше. Це можна сказати не тільки про Десятинну церкву, а й про церкви святого Георгія і святої Ірини – небесних патронів Ярослава Мудрого і його дружини Інгігерди. Реальними є тільки літописні свідоцтва, в яких, однак, нічого не сказано про обриси чи конструкції куполів церков. Відомо, що церква святої Ірини була п'ятикупольною, і в такій кількості куполів також була втілена православна символіка, а саме п'ять таїнств церкви. Ймовірніше, це також були куполи характерної яйцеподібної (або півсферичної) форми, оскільки ця форма тиражувалась від об'єкту до об'єкту. Таку ж форму мали і куполи церкви святого Георгія. Обидва храми знаходились близько Софійського собору, що підкреслювало їх особливий статус в давньоруській державі.

На другому періоді Київської Русі було збудовано такі визначні об'єкти, як Михайлівський Золотоверхий собор, Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Кирилівська церква, Троїцька надбрамна церква Лаври. Ймовірно, всі вони також мали яйцевидну або півсферичну форму куполів, однак кількість куполів зменшилась, поширилась одно купольна композиція храму, до якого прибудовували хрещальню з меншим власним куполом. Наприклад, один купол мали Михайлівський Золотоверхий собор і Успенський собор Києво-Печерської Лаври. Багатокупольність обом соборам була надана вже в часи бароко. Однокупольною була Кирилівська церква і церква Богородиці Пирогощої на Подолі.

Існує припущення, що ще одна давньоруська київська церква цього періоду – Спаса на Берестові – первісно мала три куполи як символ святої Трійці, вони були знов-таки яйцевидної або півсферичної форми, вкриті свинцем або позолотою.

Не збереглася і зруйнована в 1930-ті роки Василівська (Трьохсвятительська) церква, перебудована в часи бароко. Ймовірно, спочатку вона також була однокупольною, з характерним обрисом куполу.

Ще менше інформації маємо про церкву на Копиревому кінці, ймовірно, вона також мала один типовий для давньоруського періоду купол. Куполи храмів і церков Києва періоду бароко (1648-1770 роки) розвивалися під впливом європейських традицій, що відобразилось у формі, конструкції та декоративному оформленні куполів (рис.2).

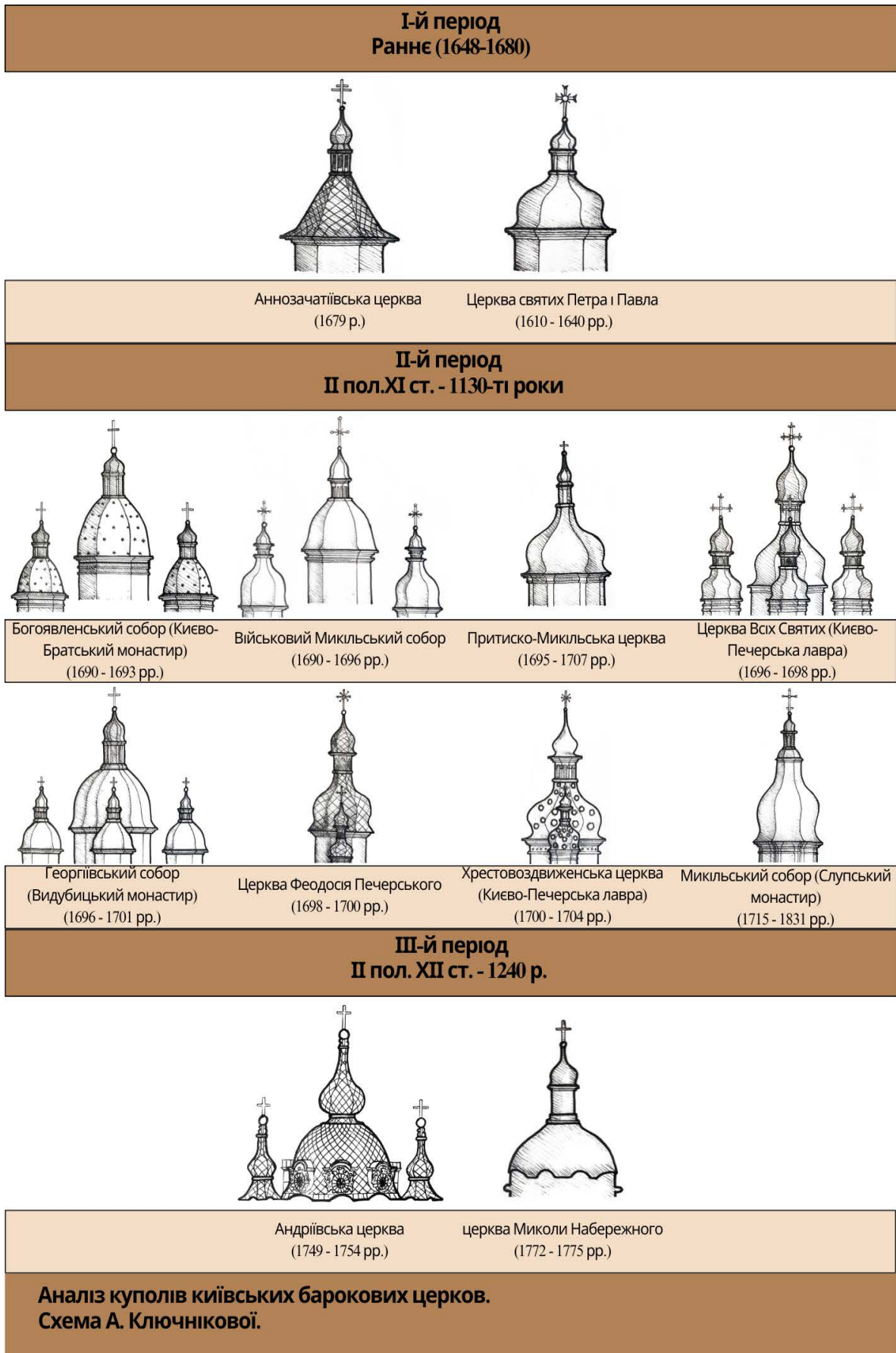

Рис. 2. Аналіз куполів трьох періодів бароко.

Куполи барокових храмів часто мали овальну або еліптичну форму, що надавало їм динамічного вигляду. Вони стали більш витягнутими і закругленими, ніж у попередні епохи. Високі, підняті куполи з характерними «перекрыттями» створювали враження легкості та піднесеності.

У бароковій архітектурі часто використовувалися складні системи куполів, які могли складатися з кількох ярусів. Наприклад, на основній частині храму міг бути один великий купол, а на бічних навах — менші куполи.

Силует куполів був значно вищим і витонченішим, ніж у попередні періоди. Вони часто завершувалися ліхтарями або хрестами, що підкреслювало їх вертикальність. Часто куполи мали різні рівні та об'єми, що створювало враження руху і динаміки, притаманної бароковій естетиці.

Аналіз куполів храмів Києва першого періоду бароко довів наступне.

Купол Аннозачатіївської церкви має овальну форму, силует купола виразний і вертикальний, піднімається над основною частиною храму, створюючи відчуття піднесеності. Завершується купол ліхтарем, який ще більше посилює враження висоти та легкості.

Силует купола церкви свв. Петра і Павла є виразним, з помітною вертикальністю, що надає церкві величного вигляду. Купол підноситься над основною будівлею, створюючи динамічний контраст з горизонтальними лініями стін. Він завершується ліхтарем, що додає висоти та легкості.

Аналіз куполів храмів Києва за часів другого періоду бароко дозволив проаналізувати тенденції в обрисах куполів того часу.

Так, куполи Військового Микільського собору мали овальну форму, основний купол великий і високо піднятий, бічні куполи меншого розміру, але також мають округлі контури. Силует куполів Військового Микільського собору є виразним і монументальним. Основний купол підноситься над будівлею, створюючи враження величчя та піднесеності. Завершується він ліхтарем, що підкреслює вертикальність конструкції. Бічні куполи доповнюють загальну композицію, створюючи гармонійний ансамбль.

Купол Іллінської церкви має характерну для барокового стилю форму. Він є восьмигранним, з витягнутими вгору обрисами, що надає йому легкості та елегантності. Верхня частина купола завершується невеликим ліхтарем, що підкреслює його вертикальність і створює яскравий силует на фоні київського небосхилу. Форма купола має вигляд, що нагадує цибулю, з плавними, округлими лініями, які надають йому динаміки.

Купол Притиско-Микільської церкви має багатогранну конструкцію, що складається з декількох ярусів. Основна форма купола є восьмигранною, яка плавно переходить у круглу верхню частину. Завершується купол невеликим ліхтарем, що додає йому висоти та легкості. Декоративні елементи, такі як

різьблення та позолота, підкреслюють його витонченість. Форма купола має характерний для барокового стилю вигляд, що нагадує цибулю, з витонченими, округлими лініями. Ця округлість надає куполу динамічного вигляду, створюючи враження руху вгору.

Церква Різдва Богородиці вирізняється своїми величними куполами, які є характерними для барокового стилю. Основний купол церкви має багатогранну конструкцію, що відзначається поєднанням традиційних українських елементів та західноєвропейських впливів. Куполи прикрашені декоративними елементами, що підкреслюють їхню елегантність і красу. Форма куполів є класичною для українського бароко: вони мають вигляд цибулин, з округлими лініями, що поступово звужуються до верхівки. Основний купол, оточений меншими, створює враження вертикальної динаміки, що символізує піднесення до небес.

Церква Всіх Святих вирізняється своїми величними куполами, які демонструють характерні риси барокової архітектури. Головний купол церкви має багатогранну конструкцію з округлими формами, що підкреслює його елегантність. Форма куполів має характерний для барокового стилю вигляд, нагадуючи цибулю. Основний купол, оточений кількома меншими, створює динамічний і гармонійний образ.

Основний купол Георгіївського собору має восьмигранну форму, що переходить у круглу верхню частину, завершується елегантним ліхтарем. Куполи прикрашені різноманітними декоративними елементами, такими як барельєфи та позолота, що підкреслює їхню витонченість і красу. Форма куполів характеризується плавними, округлими лініями, які надають їм динамічного вигляду. Основний купол, оточений меншими, створює враження вертикального підйому, що символізує духовний зв'язок із небесами.

Церква Феодосія Печерського вирізняється величними куполами, які виконані в стилі бароко з характерними для цього періоду елементами. Основний купол має восьмигранну основу, що переходить у круглу, завершується витонченим ліхтарем. Форма куполів Церкви Феодосія Печерського має класичні округлі лінії, що надають їм динамічного та легкого вигляду. Основний купол, оточений меншими, створює враження вертикального підйому, символізуючи зв'язок із небесами.

Куполи Хрестовоздвиженської церкви мають характерну для українського бароко форму — вони округлі, з вираженими звуженнями до вершини. Вони часто прикрашаються декоративними елементами, що підкреслюють їх витонченість. Силует куполів є динамічним і вражаючим, з кількома ярусами. Основний купол, що увінчує церкву, підноситься над

бічними, створюючи враження величі та монументальності. Багатоярусні завершення куполів, зокрема ліхтарі, надають будівлі легкості та елегантності.

Куполи Вознесенської церкви Флорівського монастиря мають традиційну для барокових храмів форму — вони округлі та плавно переходять у конічні завершення. Це надає їм динамічного вигляду. Вони також прикрашені різноманітними декоративними елементами, такими як ліхтарі та вензелі. Головний купол підноситься над бічними, створюючи враження монументальності та величі. Багатоярусні завершення куполів надають будівлі легкості й елегантності, а також підкреслюють її вертикальність.

Аналіз куполів храмів Києва за часів третього періоду бароко довів наступне.

Куполи Андріївської церкви мають характерну для барокового стилю форму — вони округлі з плавними лініями, що переходять у конічні завершення. Декоративні елементи, такі як ліхтарі, додають їм витонченості та вишуканості. Головний купол, який підноситься над бічними, створює враження величі та монументальності. Багатоярусні завершення куполів надають будівлі легкості, а їх контури прекрасно виділяються на фоні київського неба.

Куполи Троїцької церкви мають характерну для бароко овальну форму. Це надає їм динамічності та легкості, що контрастує з масивністю стін. Вони виконані в стилі, що нагадує традиційні українські церкви, але з елементами європейського бароко. Силует церкви з куполами виглядає велично і підносить її над навколишнім ландшафтом. Куполи, розташовані на високих барабанах, створюють враження стрункості та піднесеності. Їх оздоблення, зокрема, позолота, додає блиску і привертає увагу. Церква має три куполи, що символізують Святу Трійцю. Центральний купол є найбільшим і найвищим, тоді як два бокові куполи менші за розміром, але гармонійно доповнюють загальний ансамбль.

Куполи Покровської церкви мають класичну для барокової архітектури форму, з округлими та плавними лініями. Вони відрізняються витонченістю і елегантністю, що підкреслює загальну архітектурну концепцію храму. Силует церкви з куполами є вражаючим, з великим центральним куполом, що домінує над двома меншими боковими. Цей акцент на вертикальності підкреслює величність споруди, а також створює гармонійний баланс між елементами конструкції. Церква має три куполи, символ Трійці. Центральний купол є найвищим, а бокові куполи додають композиційної завершеності.

Купол Церкви Миколи Набережного має характерну для барокової архітектури овальну форму, що надає йому елегантності та витонченості. Плавні лінії купола створюють враження легкості, а також підкреслюють

динаміку архітектурної композиції. Силует купола є величним і домінуючим елементом, що підносить храм над навколишнім ландшафтом. Він вінчаний ліхтарем, що додає висоти і світла, а також служить маркером для навколишніх територій.

Висновки

На першому періоді Київської Русі куполи храмів мали виражене візантійське походження. Основний купол був великим, напівсферичним, з додатковими меншими куполами, що створювали активний силует і врівноважену композицію. Ця архітектурна особливість підкреслювала величність храмів і їхнє духовне значення.

На другому періоді форма куполів не змінюється, однак зменшується їх кількість, збільшується роль місцевих традицій.

Тенденції другого періоду посилюються на третьому періоді, де зберігається одно купольна композиція, а пропорції купола стають витягнутими по вертикалі.

Загалом, зміна в куполах давньоруських храмів за три періоди полягала не в зміні форм, а в зменшенні їх кількості і більшій стрункості, що відповідало зміні вектора розвитку композиції з горизонтального до вертикального.

Аналіз куполів храмів Києва трьох періодів бароко демонструє еволюцію архітектурних форм і естетичних ідеалів, що відображаються в їх дизайні.

Перший період бароко: куполи характеризуються півциркульною та овальною формами, які підкреслюють вертикальність і велич. Овальна форма куполів створює відчуття легкості та динаміки, а ліхтарі додають висоти. Основна увага зосереджена на монументальності, що є типовим для початкового етапу бароко. Це період, перехідний від Ренесансу, тому на ньому ще немає ознак сформованості ознак бароко, натомість зберігаються риси Ренесансу, півциркульні куполи.

Другий період бароко: куполи стають більш різноманітними: від восьмигранних до грушовидних форм маківок з перехватом-«ковніром». Вони демонструють поєднання традиційних українських елементів із західноєвропейськими впливами. Багатогранність конструкцій, декор і динамічні обводи підкреслюють елегантність, що надає храмам більш витонченого вигляду. Висота основних куполів і гармонійне поєднання з бічними створюють враження величі.

Третій період бароко: цей період характеризується посиленням тиску Росії і поступовим впливом традицій класицизму, зникають грушовидні куполи з перехватом-«ковніром», куполи набувають півциркульного обрису. Центральні куполи домінують над меншими бічними, що створює гармонійний баланс і символізує духовне піднесення.

Загалом, можна відзначити, що в процесі розвитку барокової архітектури куполи храмів Києва поступово пройшли шлях розвитку від півциркульних куполів доби Ренесансу через період високого бароко з поширенням національного типу грушоподібних куполів з перехватом-«ковніром» до півциркульних куполів, які виникли під впливом традицій класицизму.

Список джерел

1. Асєєв Ю.С. Архітектура Київської Русі. Київ, 1969. 190 с.
2. Орленко М.І. Михайлівський Золотоверхий монастир: методичні засади і хронологія відтворення. Київ, 2002. 160 с.
3. Орленко М. Успенський собор Києво-Печерської Лаври: методичні засади і хронологія відтворення. Київ, 2015. 832 с.
4. Орленко М.І. Історія Успенського собору Києво-Печерської Лаври – головної святині східного православ'я / Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник / Відпов. ред. М.М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2015. – Вип. 40. – С.97-112.
5. Орленко М.І. Комплексні науково-реставраційні дослідження, науково-проектні роботи 1981-1990 рр. і програма наукових досліджень Успенського собору 1981 року / Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2015. – Вип. 41. – С.166-175.
6. Орленко М.І. Архітектурно-археологічні та петрографічні дослідження / Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб. збірник/ Відповід. ред. Куліков П.М. – К.: КНУБА, 2015. – Вип. 7. – С.111-127.
7. Орленко М.І. Успенський собор Києво-Печерської Лаври: історико-архівні і бібліографічні дослідження / Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осетрін. – К.: КНУБА, 2015. – Вип. 58. – С.322-329.
8. Орленко М.І. Специфіка і складнощі відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври / Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осетрін. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 61. – С.6-12.
9. Орленко М.І. Образ Успенського собору в давньоруській архітектурі / Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 44. – С.64-69.
10. Орленко М.І. Огляд історії Михайлівського Золотоверхого монастиря / Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осетрін. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 60. – С.259-266.
11. Орленко М.І. Архітектурно-археологічні дослідження Михайлівського Золотоверхого монастиря / Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб.збірник / Відповід. ред. Куліков П.М. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 10. – С.177-182.
12. Отчет о разборке руин Успенского собора Госзаповедника “Киево-Печерская Лавра”. РНРПМ Научно-исследовательский и проектный сектор. Киев,1954. С.1-67.
13. Отчет о разборке руин Успенского собора-памятника архитектуры 11-18 вв. в Киево-Печерском ГИКЗ в1962-63 гг., РСНРПМ. Киев,1964. С.1-45.
14. Пам'ятка архтектури охор. №4/1. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Пам'ятка архітектури XI-XIX ст. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. Історична довідка. Київ,1998. С.1-34.
15. Пам'ятка архітектури XI-XIX ст. Успенський собор. Науково-реставраційне обґрунтування концепції відтворення Успенського собору Києво-Печерської Лаври. Київ,1998. С.1-47.
16. Сіткарьова О.В. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. Київ,2000. 232 с.

Post-Doctoral student **Anastasiia Kliuchnikova (Urakina)**,
Kyiv National University of Construction and Architecture.

CHANGE OF THE FORM OF THE DOMES OF THE ORTHODOX CHURCHES OF KYIV FROM THE ANCIENT RUS PERIOD TO THE BAROQUE PERIOD

Such an important element of the Ancient Rus and baroque church as the dome is studied - a symbol of the heavenly kingdom and divine radiance, the union of man with God. That is why the location of the domes in the volume-planning structure and planning scheme of the temple was given such an important role, as well as the number of domes. On the basis of the analysis of three ancient Kyivan Rus periods, it was proved that despite certain modifications and changes in proportions, the outlines of the domes remained unchanged - ovoid or semicircular, the changes concerned only the number of domes.

The genesis of the dome becomes much more visible in the Baroque period, when in the early Baroque stage the shape of the dome was still in the stage of formation and maintained a connection with the Renaissance, in the High Baroque stage there is a flourishing of pear-shaped domes with an interception-"covener", and in the late stage the transition to of classicism, pear-shaped domes with interception are replaced by semicircular domes.

In the study, the task was set to analyze the scale of changes in the forms of domes during the times of Kyivan Rus and the Baroque period using the method of system-structural analysis, the grapho-analytical method and the method of comparative analysis. Despite the fact that these two periods in the temple architecture of Kyiv were studied quite deeply and from different aspects, the application of the system-structural analysis method made it possible to present a complete object - the temple as a set of certain indicators: composition, planning, morphology of forms. This allows you to compare indicators of the same level and get results.

Key words: Orthodox churches; domes; change of forms; Kyiv; Kyivan Rus; Baroque.

REFERENCES

1. Asyeyev Yu.S. *Arkhitektura Kyyivs'koyi Rusi*. Kyiv, 1969. 190 s. {In Ukrainian}
2. Orlenko M.I. *Mykhaylivs'kyy Zolotoverkhyy monastyr: metodychni zasady i khronolohiya vidtvorennya*. Kyiv, 2002. 160 s. {In Ukrainian}
3. Orlenko M. *Uspens'kyy sobor Kyevo-Pechers'koyi Lavry: metodychni zasady i khronolohiya vidtvorennya*. Kyiv, 2015. 832 s. {In Ukrainian}
4. Orlenko M.I. *Istoriya Uspens'koho soboru Kyevo-Pechers'koyi Lavry – holovnoyi svyatyni skhidnoho pravoslav'ya / Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya: Nauk.-*

tekhn.zbirnyk / Vidpov. red. M.M. Dyomin. – K.: KNUBA, 2015. – Vyp. 40. – С.97-112. {In Ukrainian}

5. Orlenko M.I. Kompleksni naukovo-restavratsiyi doslidzhennya, naukovo-proektni roboty 1981-1990 rr. i prohrama naukovykh doslidzhen' Uspens'koho soboru 1981 roku / Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk / Vidpovid.red. M.M. Dyomin. – K.: KNUBA, 2015. – Vyp. 41. – С.166-175. {In Ukrainian}

6. Orlenko M.I. Arkhitekturno-arkheolohichni ta petrohrافichni doslidzhennya / Arkhitekturnyy visnyk KNUBA: Nauk.-vyrob. zbirnyk/ Vidpovid. red. Kulikov P.M. – K.: KNUBA, 2015. – Vyp. 7. – С.111-127. {In Ukrainian}

7. Orlenko M.I. Uspens'kyy sobor Kyevo-Pechers'koyi Lavry: istoryko-arkhivni i bibliohrafichni doslidzhennya / Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk / Vidpovid. red. M.M. Osyetrin. – K.: KNUBA, 2015. – Vyp. 58. – С.322-329. {In Ukrainian}

8. Orlenko M.I. Spetsyfika i skladnoshchi vidtvorennya Uspens'koho soboru Kyeevo-Pechers'koyi lavry / Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk / Vidpovid. red. M.M. Osyetrin. – K.: KNUBA, 2016. – Vyp. 61. – С.6-12. {In Ukrainian}

9. Orlenko M.I. Obraz Uspens'koho soboru v davn'orus'kiy arkhitekturi / Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk / Vidpovid. red. M.M. Dyomin. – K.: KNUBA, 2016. – Vyp. 44. – С.64-69. {In Ukrainian}

10. Orlenko M.I. Ohlyad istoriyi Mykhaylivs'koho Zolotoverkhoho monastyrya / Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya: Nauk.-tekhn. zbirnyk / Vidpovid. red. M.M. Osyetrin. – K.: KNUBA, 2016. – Vyp. 60. – С.259-266. {In Ukrainian}

11. Orlenko M.I. Arkhitekturno-arkheolohichni doslidzhennya Mykhaylivs'koho Zolotoverkhoho monastyrya / Arkhitekturnyy visnyk KNUBA: Nauk.-vyrob.zbirnyk / Vidpovid. red. Kulikov P.M. – K.: KNUBA, 2016. – Vyp. 10. – С.177-182. {In Ukrainian}

12. Otchet o razborke ruyn Uspenskoho sobora Hoszapovednyka “Kyevo-Pecherskaya Lavra”. RNRPM Nauchno-issledovatel'skyy y proektnyy sektor. Kyev,1954. S.1-67. {In Ukrainian}

13. Otchet o razborke ruyn Uspenskoho sobora-pamyatnyka arkhytektury 11-18 vv. v Kyevo-Pecherskom HYKZ v1962-63 hh., RSNRPM. Kyev,1964. S.1-45. {In Ukrainian}

14. Pam'yatka arkhtektury okhor. №4/1. Natsional'nyy Kyeevo-Pechers'kyy istoryko-kul'turnyy zapovidnyk. Pam'yatka arkhitektury KHI-KHIKH st. Uspens'kyy sobor Kyeevo-Pechers'koyi Lavry. Istorychna dovidka. Kyiv,1998. S.1-34. {In Ukrainian}

15. Pam'yatka arkhitektury KHI-KHIKH st. Uspens'kyy sobor. Naukovo-restavratsyine obhruntuvannya kontseptsiyi vidtvorennya Uspens'koho soboru Kyeevo-Pechers'koyi Lavry. Kyiv,1998. S.1-47. {In Ukrainian}

16. Sitkariova O.V. Uspens'kyy sobor Kyeevo-Pechers'koyi Lavry. Kyiv,2000. 232 s. {In Ukrainian}